

підписання Угоди про Спільну торгівлю з ЄС традиційні (інтернаціоналізаційні) фактори інтеграції, багато в чому себе вичерпають. Все більш значущими стають фактори глобального впливу.

Принципово важливими для євроінтеграційної перспективи України є два взаємопов'язані процеси. По-перше, з економічної точки зору нова українська інтеграційна політика має враховувати особливості функціонування розширеного Європейського Союзу, зважаючи не тільки на масштаб розширення (безпрецедентна кількість країн), так і на його якість, адже треба адаптувати до євросередовища країни ринково не самодостатні, з іншою соціально-економічною ментальністю. По-друге, з точки зору цивілізаційної, ключове значення матиме вирішення проблеми вступу до Євросоюзу Туреччини. У позитивному випадку Україна і Росія можуть отримати може найвідчутніший євроінтеграційний сигнал зі зміною пріоритетів досить усталеної системи європейських поглядів.

Нові українські євроінтеграційні ініціативи мають базуватись не на спогляданні за цими процесами, а на прогностичних оцінках варіативних наслідків їх розвитку. Загалом видається досить ймовірною нова конфігурація Європейського Союзу як відповідь і на євроінтеграційні претензії країн-сусідів, і на зростаючий конкурентний тиск Американського та Азійсько-Тихоокеанського ринків. У новому євроінтеграційному форматі насамкінець гармонізуються і українсько-російські інтереси, зрозуміло, що за умов загальноцивілізаційного спрямування євразійських амбіцій Росії.

В. І. Чужиков,

д-р екон. наук, професор КНЕУ

ТЕОРІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ (СУЧАСНИЙ АСПЕКТ)

В основі будь-якого інтеграційного союзу завжди лежала теорія зниження трансакційних витрат, яка доволі чітко визначала ті переваги, які надаватимуться країнами, що об'єднуються. Відміна митних кордонів, формування вільного ринку торгівлі товарами та послугами стали можливими лише за умов дотримання тих паритетних основ, які вважалися фундаментом у створенні нового гомогенного економічного простору, що виникав внаслідок формування нового економічного союзу. Досить показовим прикладом гомогенної

моделі при цьому виступає Європейський Союз, який пройшов довгий шлях поглиблення співробітництва від зони преференційної торгівлі до політичного та регіонального союзу, які формуються в наші дні. Для того, щоб з'ясувати методологію сучасних моделей, а відтак і теорій європейської інтеграції, доцільним, на нашу думку, виступатиме історико-економічний аналіз існуючих раніше систем поглядів фундаторів економічної інтеграції взагалі та європейської зокрема.

Однією з перших теорій, що виникла у 50-х-60-х рр. була теорія *функціоналізму*, витоки якої беруть свій початок з Лондонської школи економіки, зокрема з праць Девіда Мітрєні (David Mitrany). Згідно поглядів представників цієї школи, з посиленням процесу обміну інформацією, ресурсами, товарами та послугами виникла нагальна необхідність створення наднаціональних структур, які перетягнуть на себе частину функцій, що була притаманна національним структурам управління. У відповідності до поглядів Мітрєні, міжнародна влада у вигляді агенцій, комітетів, об'єднань, комісій та інших наднаціональних структур стане домінуючою і замінить ту модель централізації суспільства, яка завжди існувала в національних системах управління. Автором цього напрямку були також висловлені нові ідеї щодо регіональної інтеграції, яку він розумів як «збільшений націоналізм» регіональної кооперації (Мітрєні справедливо вважав, що з подальшим розвитком суспільства фокус економічних досліджень переміститься саме в регіони). Важливим для сучасної моделі розширення ЄС була вказана автором ідея створення континентального союзу (continental union), яка вже у 2004 р. здобула практичне втілення через нечувані масштаби збільшення території Європейського Союзу та чисельності його населення.

Новим напрямком розвитку методології інтеграції можна вважати теорію *неофункціоналізму* і праці представників американської школи Е. Хааса В. Ная і Л. Ліндберга. Якщо судити по назві книг та роках їх видання, то може скластися враження, що названа теорія виникла певною мірою навіть раніше самого функціоналізму і відображала точку зору заокеанських науковців на майбутнє Європи. Проте це не зовсім так. Ідеї функціоналізму у даному випадку європейського, закладалися ще у перші післявоєнні часи. Принагідно слід нагадати, що саме у 50-ті роки більшість країн континенту мала найвищі темпи економічного зростання. Хаас, а потім і Ліндберг, чітко спрогнозували, що інтеграційне угруповання в Європі

досить швидко перейде від низької політики (регулювання виробництва вугілля та сталі) до високої (спільна зовнішня та оборона політики), а ефект перебільшення (spillover effect), що впливає з економічної кооперації, призведе до створення спільного простору (у 2003 р. Європейська Комісія визначила своєю фундаментальною метою упродовж наступних десяти років формування спільного європейського економічного простору — Common European Economic Space). Один з дослідників спадщини неофункціоналістів — британець Роберт Джонс з Університету Шеффілда погрупував їх погляди у такий спосіб:

1. Якщо функціоналісти розглядали наднаціональні структури як такі, на які поступово перекладатимуться обов'язки уряду, то неофункціоналісти, навпаки, були переконані, що в процесі інтеграції саме уряд повинен відігравати ключову роль, а їх взаємодія сприятиме усуненню конфліктів та непорозумінь.

2. Неофункціоналізм має чітку емпіричну основу і може пояснити будь-які деталі того, як специфічний процес інтеграції спрацьовує.

3. У фокусі інтеграції між групами країн в специфічних регіонах світу (мається на увазі регіональна інтеграція) більше лежать їх специфічні інтереси, ніж ідеї глобальної інтеграції.

У дев'яності роки ХХ ст. теорія неофункціоналізму збагатилася ще й доволі специфічним напрямком розвитку основних постулатів — розробкою Єдиного Європейського Ринку — Single European Market — SEM, що знайшло свій відбиток у працях Р. Кіхена та С. Хоффмана.

Наприкінці 90-х рр. ХХ ст. — поч. ХХІ ст. в Євросоюзі стала доволі популярною нова теорія *неофедералізму*, в основі якої лежали фундаментальні напрямки енвайронменталізму. На відміну від попередніх, ця теорія не зароджувалася в кабінетах науковців, а була вперше оприлюднена як модель подальшого розвитку ЄС міністром закордонних справ ФРН Йошкою Фішером в Берліні у травні 2000 р. у доповіді «Від Конфедерації до Федерації мислення на фінальному етапі Європейської інтеграції». Основні його ідеї здобули розвиток також у виступах переважно німецьких офіційних осіб, а основні складові їх поглядів були відбиті у створенні конституції Європейського Союзу (ідеї нового територіального устрою, виборів до Парламенту, нова бюджетна політика тощо).

Теоретичною основою *інтергавенталізму* слугували роботи А. Моравчика, що були опубліковані ним у 1991 та 1998 р. Так, у

першій з цих праць він стверджує, що у сучасній Європі відбувається конвергенція національних інтересів, а «мотором» співробітництва виступає франко-німецька кооперація та розвиток програми Єдиного Європейського Ринку (SEM). У другій роботі з'явилися нові ідеї євроінтеграції, а саме — *ліберальний інтергавенталізм*, що базується на тому припущенні, що дія наднаціональних актів буде посилюватися, проте вони зберігатимуть гармонізовану дію національних, а відтак не будуть досить жорсткими.

Серед багатьох інших методологічних ідей заслуговує на увагу також *теорія «політики мереж»*, яка була запропонована Дж. Петерсоном. Певною мірою цю теорією можна вважати модифікацією неофункціоналізму, тому що під мережею автор розуміє розгалужену систему управління у вигляді євроструктур, що забезпечуватиме спільну взаємозалежність (*mutual interdependency*).

Теорія *мультирівневого управління* (*Multilevel governance*), була розвинута Г. Марксом, Ф. Шарпом, П. Шміттером, В. Стріком у середині 90-х рр. XX ст. Вона базувалася на дослідженні оптимальних взаємозв'язків між різними урядами (наднаціональним, національним та субнаціональним). При цьому значення наднаціональних актів зростало, натомість роль керівних структур ЄС не зазнавала значних змін, тому що відповідальною за імплементацію наднаціональних рішень все одно залишалася система різнорівневого управління.

В основі теорії *нового інституціоналізму* лежав добре відомий на Заході напрямок біхевіоризму, який базувався на тому, що роль формальних і неформальних актів і процесів у розробці політики розвитку є однаково значущою, тому що відображає ментальний рівень населення спільноти. Один із засновників цього напрямку Д. Пучала вважав, що основними напрямками нового інституціоналізму виступали три типи категорій:

- власне історичний;
- раціональної поведінки;
- соціологічний інституціоналізм.

Наприкінці 90-х рр. XX ст. — поч. XXI ст. в Євросоюзі чітко визначилася нова система інтеграційних теорій, яку, спираючись на інтерпретацію британського дослідника Роберта Джонса, можна представити у вигляді таблиці (табл. 1).

Таблиця 1

КОНЦЕПЦІЇ «ПРИСТОСУВАННЯ» В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ, 2004

Назва	Суть
Різношвидкісна (Multispeed)	Країни мають спільний шлях інтеграції, хоча рухаються з різною швидкістю
Європа а ля карте (Europe a la carte)	Європейські країни можуть обирати щось з переліку існуючих в ЄС програм, які їм більше імпонують
Концентричних кіл (concentric circles)	Країни знаходяться в різних колах Європейської інтеграції
Ядро чи Піонерні групи (Core or Pioneer groups)	Країни, які найбільш здатні до досягнення їх цілей, залучаються у більш змістовні інтеграційні проекти
Близька кооперація (Closer co-operation)	Термін для визначення «гнучкої» інтеграції за Амстердамським договором. Країни обираються до участі у проєктах за суворими умовами
Кооперація, що зростає (Enhanced co-operation)	Умови для кооперації дещо полегшуються (термін Ніцького договору)

Розширення Європейського Союзу у 2004—2006 рр. очевидно суттєво змінить теоретичні погляди європейських науковців на подальшу модель європейської інтеграції. Аналізуючи сучасні тенденції розвитку трансформаційних процесів в ЄС слід звернути особливу увагу на наступні аспекти подальшого поглиблення економічної інтеграції на таких рівнях:

1. Конвергенція поліструктурних економічних моделей нових учасників Європейського Союзу, яка виходитиме за рамки 31-го пакету переговорів, які вели держави-апліканти перед вступом до ЄС.

2. Створення гомогенного економічного простору, яке визначається в ЄС, як фундаментальне завдання розвитку Європейського Союзу. З метою зниження питомої ваги маргінальних і маргіналізованих місць (територій) включатиметься потужний механізм дії структурних фондів та Фонду Згуртування.

3. Теоретична розробка моделі, інструментарію та механізму формування спільного європейського економічного простору в основі якого лежатиме компліментарна дія наднаціональних, національних, регіональних та локальних структур країн-учасниць та держав-сусідів.

4. Визначення характеру та структури оптимальної територіальної моделі Євросоюзу з конкретизацією кордонів та ризиків щодо подальшого розширення.

Названі вище теоретичні тенденції повинні вивчатися й в Україні, адже наша країна входить до складу Спільного європейського економічного простору та має статус прикордонної з ЄС держави, а відтак може розраховувати на компліментарну дію багатьох європейських програм.

Є. В. Савельєв,

д-р екон. наук, професор ТАНГ (м. Тернопіль)

ЕЛІТНІ УНІВЕРСИТЕТИ, ЕЛІТА КРАЇНИ, ЕЛІТНА КРАЇНА: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ І УКРАЇНСЬКИЙ АСПЕКТИ

1. Криза або нова роль університетів?

Той, хто намагається осмислити особливості розвитку світової економіки, повинен зазначити, що ажіотаж на ринку високих технологій, який був особливо помітний на світових біржах напередодні другого тисячоліття, поступово почав переростати в якусь агонію у сфері науки й освіти. І це можна легко зрозуміти і пояснити. Адже нова економіка, якою завагітнів нині Захід і про яку поки, на превеликий жаль, не дозріла навіть говорити Україна, — це економіка, заснована на знаннях. І жодне суспільство, навіть США, не в змозі забезпечити виробництво знань такими темпами, які необхідні для підтримки динаміки зростання вартості підприємств нової економіки на рівні, який закрутив голови найтверезішим бізнесменам в кінці попереднього століття.

Отже, сьогодні цивілізованому світу стало цілком зрозумілим, що подальше економічне зростання визначається виробництвом знань і носіїв цих знань — фахівців певних областей діяльності. Інституційними центрами такого виробництва вже багато століть є університети і прирівняні до них вищі навчальні заклади. Розвиток людства нічого не змінив в даному відношенні. Університети виявилися самими живучими суспільними організаціями — жодна політична система не змогла їх скинути — одного разу виникнувши, університет продовжував жити і розширятися десятиріччями або століттями. Мало того, чим довше він існує, тим він сучасніше виглядає. Вчені — головна продуктивна сила університету, плодять наукові школи,